

*Харитонова О.І.,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права Одеської
національної юридичної академії,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОДІЛ ПРАВА НА ПРИВАТНЕ ТА ПУБЛІЧНЕ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Розподіл права на приватне та публічне ще з часів Стародавнього Риму ґрунтується, головним чином, на двох відомих постулатах: сентенції Ульпіана “Publicum jus est, quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet”, що виходить з відмінностей цілей та інтересів, що підлягають правовій охороні, і принципі неприпустимості зміни публічно-правових норм приватними угодами: “Publicum jus pactis privatorum mutari non potest”, що враховує різницю у характері та юридичній значимості норм у приватній та публічній сферах.

Поділ права на публічне і приватне у сучасній юриспруденції має важливе значення для класифікації правових явищ, особливо під час формування системи права, але вимагає застереження щодо двох важливих моментів.

По-перше, хоча право в цілому має офіційний, державний і у цьому сенсі публічний характер, слід мати на увазі, що поняття “публічне” може застосовуватися у юриспруденції також і в більш вузькому значенні. У цьому значенні поняття “публічне” стосується лише тієї частини права, котра має відношення до функціонування держави як суб’єкта правовідносин.

По-друге, публічне та приватне право – це не галузі, а сфери, зони права, котрі іноді називають “надгалуззями”. Вони охоплюють групу галузей: до публічного права відносять адміністративне, фінансове, кримінальне, процесуальне право та ін.; до приватного – цивільне та деякі інші галузі права.

Приватне право можна визначити як сукупність правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремих осіб, котрі не є фігурантами держави, не знаходяться у взаєминах влади та підпорядкування одне щодо одного, рівноправно і вільно встановлюють собі права і обов’язки у відносинах, що виникають з їх ініціативи¹.

Характерними рисами приватного права є рівність учасників відповідних відносин, їхня ініціативність при встановленні правовідносин, вільний розсуд при обранні правил поведінки, прямо не заборонених законодавством, позовний порядок захисту інтересів його суб’єктів у суді тощо. Значною мірою ці риси визначаються сутністю приватного права, як такої частини об’єктивного права, де через відповідні інститути втілюється у зовнішніх відносинах природне “право свободи”².

Щодо визначення публічного права, слід враховувати, що однією з визначальних його рис є імперативний метод регулювання відповідних відносин, складовими частинами якого є: жорстка окресленість поведінки суб’єктів, застосування так званого “позитивного зобов’язування”, застосування заборони дій як методу формування поведінки громадян і організацій, використання таких стимулів, як примус і переконання.

Крім того, публічне право – це така правова сфера, в основі якої лежать державні інтереси, тобто сама побудова і діяльність держави як публічної влади, регламентація діяльності державного апарату, посадових осіб, державної служби, кримінальне переслідування правопорушників, кримінальна та адміністративна відповідальність тощо – інститути, що побудовані у вертикальній площині, на засадах влади і підпорядкування, на принципах субординації. Ось чому для публічного права характерним є специфічний юридичний порядок, порядок “влади-підпорядкування”, у відповідності з яким особи, що мають владу, вправі односторонньо та безпосередньо, без будь-яких додаткових рішень інших інстанцій, визначати поведінку інших осіб і вся система владно-примусових установ повинна силою примусу забезпечувати повну і точну реалізацію приписів влади, а всі інші особи – їм підкорятися. Звідси – і всі інші принципи публічного права: різниця у правовому статусі осіб, ієрархічність становища і різний обсяг владних повноважень у владних осіб, наявність власної, “відомчої” юрисдикції, відсутність орієнтації на вирішення спірних питань незалежним судом.

Публічно-правові відносини регулюються виключно веліннями, що надходять з одного єдиного центру, яким є державна влада. . . Регулюючи ці відносини з власної ініціативи і виключно своєю волею, державна влада принципово не може допустити в цих сферах поруч із собою жодної іншої волі, жодної іншої ініціативи. Тому норми, що видаються владою, мають виключно примусовий характер і це характерне для всіх галузей публічного права.

Влада, що визначає характер, сутність публічно-правових відносин, є таким суб’єктно-об’єктним відношенням, яке сполучає єдність владного суб’єкту та підпорядкованого об’єкту. Втіленням цього відношення виступає саме суб’єкт влади, який в своїх рішеннях окреслює як свої дії, так і поведінку підвладних осіб, а також має матеріальні та духовні засоби, що гарантують здійснення запланованого процесу.

Публічна влада характеризується, по-перше, легальністю застосування сили у межах держави, по-друге, верховенством і обов’язковістю її рішень для будь-якої іншої влади, знеособленістю, загальністю, а також моноцентричністю (тобто наявністю єдиного центру прийняття владних рішень), різноманітністю ресурсів тощо. Все це знаходить прояв у імперативному методі, який визначає характер відносин, одним із суб’єктів яких є суб’єкт публічної влади.

З урахуванням сказаного, можна визначити публічне право як сукупність правових норм, що складають особливу функціонально-структурну систему, яка з метою урегулювання і захисту суспільних інтересів за допомогою розпоряджень переважно імперативного характеру регламентує відносини за участю держави, а також між суб’єктами, які є фігурантами держави або знаходяться у відносинах влади і підкорення.³

Поділ права на приватне та публічне не мав постійного характеру впродовж історії, межа між ними є рухливою, вона зміщується то в один, то в інший бік в залежності від змін у статусі особи та влади у суспільстві.

Розмежування на національному рівні відбувається на підґрунті права публічного та приватного на цивільне і адміністративне як дві головні, визначальні галузі регулятивного права, що у свою чергу ґрунтуються на положеннях конституційного права.

І сьогодні ці дві галузі, як найяскравіші представники публічного та приватного права не є галузями “чистими”. Так, цивільне право містить публічно-правові елементи (регулювання підприємницької діяльності, встановлення обмеження реалізації права, сервітути тощо). Тобто всі обмеження прав приватної особи з боку держави надають цивільному праву публічно-правового забарвлення. У адміністративному праві, у свою чергу, формуються такі приватноправові інститути, як адміністративний договір, адміністративні послуги, інститут юридичної особи тощо.

Але не можна говорити про тенденцію до взаємопроникнення, зближення цих двох надгалузей. Як і раніше, межа між приватним та публічним правом рухається відповідно до взаємовідносин держави та особистості, що постійно змінюються у пошуках взаємної найбільш оптимальної рівноваги. Такий рух, однак, не є намаганням до знищення розподілу: особистість та держава, інтерес приватний і інтерес суспільний є полюсами незмінними, до яких тяжіє людська спільнота. Вони можуть рухатися, але ніколи не зійдуться⁴.

¹ Харитонов Е.О. История частного (гражданского) права Европы. – Одесса, 1998. – Ч.1. – С. 3 – 4.

² Алексеев С.С. Самое святое, что есть у Бога на земле. Иммануил Кант и проблемы права в современную эпоху. – М., 1998. – С. 185.

³ Харитонova О.І. До питання про визначення поняття публічного права // Актуальні проблеми політики: Зб.наук.праць. Вип.8. – Одеса, 2000. – С.177 – 180.

⁴ Тарановский В.Ф. Энциклопедия права. – СПб, 2001. – С. 240.

*Дзера О.В.,
завідувач кафедри цивільного права
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, доктор юридичних
наук, професор, академік Академії наук
вищої школи України*

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Встановлення змісту будь-якої галузі права неможливе без виявлення її, насамперед, загальнотеоретичних засад. Юридичною наукою сформульовано вчення про існування та функціонування права в межах відповідної системи права, що складається у кожній державі з тими чи іншими особливостями. Впродовж багатьох десятиліть правова система України в силу загальновідомих історичних обставин формувалася в межах правової системи Російської імперії, Радянського Союзу. І лише останні десять років в незалежній і демократичній Україні започатковано активне створення нового правового поля, яке повинно відповідати загальноновизнаним світовим стандартам, побудованим на пріоритеті загальнолюдських демократичних цінностей, непорушності права приватної власності. Водночас формування правової системи незалежної України, юридичної науки перебуває під впливом багатовікового досвіду світової цивілізації та позитивного досвіду нормотворчості та правової науки радянського періоду.

При визначенні поняття права взагалі та цивільного права зокрема, обов'язково необхідно враховувати, що термін “право” вживається в багатьох значеннях, наприклад, в соціальному, філософському, побутовому, юридичному. Однак і юридичне його значення в юриспруденції може бути багатоаспектним. Так, загальноновизнаним і практично значимим є поділ права на *об'єктивне* і *суб'єктивне*. В юридичній науці з приводу визначень об'єктивного і суб'єктивного права висловлювалося багато різноманітних думок, в основу побудови яких покладено, як правило, правову норму. Відповідно в узагальненому вигляді юридичною наукою об'єктивне право визначається як певна “сукупність”, “система” встановлених державою загальнообов'язкових правових норм (правил поведінки), виконання яких забезпечується державно-примусовими засобами.¹ Близькими до наведеного визначення є погляди класиків